

Городня Н.Д.*

МІСЦЕ ООН В КИТАЙСЬКІЙ КОНЦЕПЦІЇ НОВОГО СВІТОВОГО ПОРЯДКУ

В статті вивчається місце ООН в концепції нового світового порядку, яку обстоює КНР; аналізується її суть, підходи КНР до шляхів створення нового світового порядку та реформування ООН.

Ключові слова: ООН, новий світовий порядок, Китай.

Стаття изучает место ООН в концепции нового мирового порядка, продвигаемой Китаем, анализирует ее суть, подходы КНР к созданию нового мирового порядка и реформированию ООН.

Ключевые слова: ООН, новый мировой порядок, Китай.

The paper studies the role of the United Nations Organization in the China's concept of a new world order, analyzes its essence as well as China's approaches to the new world order promotion and the United Nation's reform.

Key words: the United Nations, new world order, China.

Діяльність ООН як органу колективної безпеки і глобальної організації, основаної на суверенітеті й рівності усіх держав-учасниць, вже невдовзі після її створення зіштовхнулася з серйозними перешкодами, обумовленими холодною війною, незгодою між великими державами та перетворенням ними права вето на тактичну зброю в глобальній боротьбі двох систем. Лише із завершенням холодної війни в кінці 1980-х рр. виникли умови для співробітництва великих держав та застосування Статуту ООН в інтересах підтримки миру і правопорядку, як це й передбачалося спочатку.

Позитивним сигналом стали узгоджені дії постійних членів Ради Безпеки щодо застосування ембарго, передбаченого статтею VII Статуту ООН, під час вторгнення Іраку в Кувейт в 1990 р. Водночас введення збройних сил США в Саудівську Аравію в якості альтернативного варіанту в разі, якщо ембарго не виявиться ефективним, засвідчило можливості однієї держави в умовах загрози власним національним інтересам діяти самостійно. Прийняття резолюції 688 Ради Безпеки (1991 р.) про права меншин та внутрішнє становище в Іраку також мало серйозні наслідки для пост-біполярного світового порядку. Воно викликало серйозну дискусію про право ООН на силове втручання у внутрішні справи держави-члена з гуманітарними цілями, заборонене Статутом (ст. 2(7), за виключенням обставин, визначених в розділі VII). Прийняття резолюції створило прецедент втручання ООН у внутрішні справи суверенної держави, що ставав особливо небезпечним в умовах, коли паралельно із завершенням холодної війни відбувався крах багатонаціональних держав, розпочалися війни на етнічному й релігійному ґрунті, тож змінилося уявлення про міжнародну безпеку. Тепер йшлося не лише про припинення війн

* кандидат історичних наук, доцент кафедри нової та новітньої історії зарубіжних країн історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

між державами, але й про підтримку внутрішнього порядку в державах на певному рівні, поза яким виникали загрози міжнародному миру чи відбувалося грубе порушення гуманітарних норм міжнародного права.

Формування нової міжнародної ситуації по завершенні холодної війни та прискорення процесів глобалізації, що оцінювалася державами Півдня переважно в термінах закріплення домінування провідних держав Заходу [1], посилили критику діяльності ООН та вимоги її реформування, прискорили пошуки альтернативних проектів нового, більш справедливого світового порядку.

Завершення біполярного протистояння ознаменувалося інтенсивними регіональними інтеграційними процесами, початок яким було покладено підписання в лютому 1992 р. Маастрихтського договору про створення Європейського союзу. Воно спричинило інтенсивні процеси економічної інтеграції в Північній Америці (підписання угоди про створення НАФТА між США, Канадою і Мексикою в грудні 1992 р.) і Азійсько-Тихоокеанському регіоні (проведення в 1993 р. першої конференції Азійсько-Тихоокеанського Економічного Співробітництва (АТЕС) на рівні глав держав, підписання ними в 1994 р. Богорської декларації про наміри створити в АТР зону вільної торгівлі до 2020 р.), що, в свою чергу, спричинило ініціативу прем'єр-міністра Малайзії М.Махатхіра щодо створення Східно-азійського економічного угруповання (грудень 1990 р.) за участю лише східноазійських країн, динамічний розвиток яких було охарактеризовано в доповіді Світового банку за 1993 р. як «азійське економічне диво». Відкинута на початку 1990-х, ідея Махатхіра була реалізована (в дещо іншій формі) створенням в 1997 р. форуму «АСЕАН+3». Тож визначилися три центри (Європа, Північна Америка й Східна Азія), що почали розглядатися як основа нового багатопольярного й регіонально-центричного світового порядку.

Однією з найбільш обговорюваних в пост-біполярний період стала концепція С.Хантінгтона, що обстоювала цивілізаційну основу нового багатопольярного світового порядку: «світ буде управлятися на основі цивілізацій або не буде управлятися взагалі» [2]. За такого устрою джерелом порядку є держава-ядро, що відіграє домінуючу роль в своїй цивілізації, тож світовий порядок забезпечується через переговори між державами-ядрами різних цивілізацій, що перетворює світ на сфери впливу таких держав.

До регіональної структури повоєнного світового устрою схилялися в роки II світової війни У.Черчілль і Ф.Рузвельт, вивчаючи можливі форми повоєнної глобальної міжнародної організації. У.Черчілль розробив схему, за якою низка місцевих федерацій об'єдналася б в рамках трьох регіонів - європейського, американського й тихоокеанського - під егідою Вищої всесвітньої ради. Крім СРСР, який виступив проти такого проекту, інші опоненти попереджали, що такий підхід міг призвести до створення блоків з домінуванням в кожному з них однієї великої держави [3].

Такі застереження є актуальними й сьогодні, беручи до уваги існування кількох світових центрів сили, що перевищують окреслені три; невизначеність в переважній більшості регіонів контурів інтеграції та держав-ядер; серйозну конкуренцію за лідерство між регіональними та субрегіональними державами; існуванням «розщеплених», «розірваних» чи «одиноких» (за С.Хантінгтоном) держав, яким важко визначитися з цивілізаційною приналежністю. З іншого боку, існуючі регіональні інтеграційні утворення мають різний характер і завдання, часто перетинаються за рахунок участі в них одних і тих самих держав; тісні економічні зв'язки через створення зон вільної торгівлі чи взаємозалежність в сфері безпеки пов'язують держави, що входять до різних регіональних угруповань, або перебувають поза інтеграційними процесами. Таким чином, створення нового світового порядку на основі певної уніфікації в регіональних масштабах в середньостроковій перспективі не уявляється нам можливим.

Встановлення одноосібного глобального домінування США по завершенні холодної війни виявилось нетривалим. Події 11 вересня 2001 р. змінили пріоритети зовнішньої і внутрішньої політики США, втягли їх в дві виснажливі війни і призвели до значних змін в міжнародній ситуації, що дало підстави аналітикам виокремити новий «пост - 11 вересня» період як завершальний етап однополярності в міжнародних відносинах. Проте, за прогнозами авторитетних експертів (Г.Кіссінджер, С.Хантінгтон, Р.Хаас, Ф.Закарія, Е.Валлерстайн, ін.), новий «пост-американський» світ не буде більш безпечним, ніж біполярний світ періоду «холодної війни» чи однополярний з домінуванням США; навпаки, він стає більш складним і непередбачуваним.

Одним з елементів перехідної епохи в міжнародних відносинах, за визначенням Г.Кіссінджера, є системна криза «вестфальського світового порядку», оснований на суверенітеті держав, через відмову держав від принципу невтручання у внутрішні справи один одного на користь концепції загальної гуманітарної інтервенції чи універсальної юрисдикції, підтриманої на Саміті Тисячоліття ООН у вересні 2000 р. значною кількістю держав. В той час як старі принципи піддаються викликам, узгодженої альтернативи ще не вироблено [4]. Іншим важливим чинником є підйом націоналізму та утвердження ідентичності народів в більш широкому значенні, ніж держава-нація. Йдеться про набагато глибші ідентичності на основі релігійних, етнічних, мовних зв'язків, що поглиблюються мірою посилення економічних контактів. При цьому потреба в центральному уряді у відкритій глобальній економіці стає все меншою.

Загальною є тривога експертів щодо зростання нестабільності й не прогнозованості в світі, де влада розпорошена між різними державами, особливо з появою в умовах глобалізації нових гравців, не контрольованих урядами (ТНК, фінансові спекулянти, глобальні терористичні мережі, комп'ютерні хакери, наркотрафік тощо). За характеристикою Д. Купера Рамо, розвиток процесів в сучасному світі можна окреслити в термінах теорії піщаного годинника, коли одна піщинка, вирахувати час падіння якої неможливо, може зруйнувати впорядковану існуючу систему, тобто «незначні речі можуть призвести до великих змін» [5]. Деякі аналітики (Ф.Закарія, Р.Хаас) прогнозують появу «безполярного світу»: «в пост-американському світі взагалі може не бути центру, в який варто інтегруватися» [6].

Важливе місце в цьому контексті посідає питання про місце в новому світовому порядку глобальних міжнародних інституцій, передусім ООН, яку багато хто вважає застарілою й малоефективною. Їх опоненти, навпаки, наголошують на потребі світу в більш глобальному управлінні; наполягають, що глобальні рішення повинні проходити через реформовані глобальні організації як ООН, МВФ, Світовий банк, ВТО чи глобальні коаліції як «велика двадцятка». Особливо помітною є позиція країн Східної Азії, передусім Китаю, лідери якого постійно підкреслюють центральну роль реформованої ООН в новому світовому порядку, що формується.

Засуджуючи впродовж холодної війни гегемонізм великих держав (США й СРСР), після її завершення Китай почав просувати концепцію нового світового порядку – багатопольярного співтовариства суверенних націй (без антагоністичних блоків) на чолі з ООН. Пропозицію КНР про «встановлення нового міжнародного політичного порядку на основі П'яти принципів мирного співіснування», закріплених в Конституції КНР 1982 р. (взаємна повага до суверенітету і територіальної цілісності, взаємна не агресивність, невтручання у внутрішні справи один одного, рівність і взаємна вигода, мирне співіснування), зафіксовано в спільному комюніке, підписаному між КНР і СРСР в травні 1989 р. в результаті візиту до Китаю радянського лідера М.Горбачова, що ознаменував зближення між двома державами [7]. Наголос КНР на необхідності дотримання принципу невтручання у внутрішні справи інших держав як одному з основних елементів нового світо-

вого порядку посилювався після подій на площі Тяньаньмень 4 червня 1989 р., після яких щодо Китаю було застосовано міжнародні санкції, а США й Франція почали надавати підтримку китайським дисидентам.

У вересні 1992 р. концепцію нового світового порядку, оснований на загальному додержанні вищевказаних п'яти принципів, що відповідають принципам Статуту ООН, було викладено у виступі міністра закордонних справ КНР на 47-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. Як зазначалося, «справжню демократію в міжнародних відносинах» можна забезпечити лише шляхом поваги країн одна до одної, ставлення одна до одної як до рівної й вирішення диспутів через мирні переговори: «всі країни, великі й малі, сильні й слабкі, багаті й бідні повинні мати право обирати соціальну систему чи шлях розвитку, що відповідають їхнім реальним умовам» [8].

В умовах, коли, на переконання китайської сторони, світ рухається до багатополярності, запропоновано основні підходи до реформування ООН з метою її пристосування до нової міжнародної ситуації і вирішення основних міжнародних проблем в більш позитивний, збалансований і справедливий спосіб. Передусім йдеться про внесок ООН в підтримку суверенітету держав-членів, які є суб'єктом міжнародного права і формують основу цієї організації: «Захист суверенітету держав повинен бути фундаментальним принципом нового світового порядку» [9]; полегшення мирного вирішення міжнародних конфліктів; сприяння збалансованому зростанню світової економіки та поступовому вирівнюванню розриву в розвитку Півночі й Півдня, що матиме наслідком вирішення численних міжнародних конфліктів і криз.

Наміри співпраці в справі просування нового політичного й економічного світового порядку на основі багатополярності зафіксовано в спільному китайсько-російському комюніке (квітень 1996 р.), підписаному за результатами візиту до Росії президента КНР Дзян Дземіна. Її важливим напрямком названо посилення ефективності ООН як «унікального механізму співробітництва... в справі підтримки миру, розвитку й безпеки через її реформування для кращого виконання завдань, викладених в Статуті» [10]. Про це йшлося також у виступі президента КНР Дзян Дземіна в Російській Думі в листопаді 1997 р. [11] та підписаних за результатами візиту документах.

З 1996 р. китайські лідери використовують термін «нова концепція безпеки», який вперше з'явився під час переговорів Шанхайської п'ятірки (Китай, Росія, Таджикистан, Казахстан, Киргизстан). «Нова концепція безпеки» відображає новий підхід Китаю до міжнародних відносин, кардинальні зміни в його політиці в напрямку залучення до регіонального співробітництва з сусідніми державами і зростаючий спротив регіональним впливам США. В принципах «нової концепції безпеки», сформульованих Китаєм в 2002 р. у зв'язку з еволюцією Шанхайської п'ятірки в ШОС, зафіксовано необхідність здійснення співробітництва на основі Статуту ООН, П'яти принципів мирного співіснування й інших широко визнаних норм міжнародних відносин, визнання провідної ролі ООН, реформування й вдосконалення існуючих міжнародних економічних і фінансових організацій, сприяння спільному процвітанню разом з принципами взаємної вигоди і спільного розвитку.

Десять принципів китайської дипломатії (серед них - опозиція гегемонії, повага до різноманітності світу, сприяння встановленню справедливого і раціонального міжнародного політичного й економічного порядку), а також бачення Китаєм нового світового порядку, що відповідає П'ятьом принципам мирного співіснування, цілям і принципам Статуту ООН, були оприлюднені президентом Дзян Дземіном на XV з'їзді КПК у вересні 1997 р. [12]. В доповіді йшлося про те, що прогрес людства залежить від визнання різноманітності світу, поваги до нього й мирного співіснування людей різних країн з різними соціальними системами, ідеологією і стилем життя. Визначено принципи нового світо-

вого порядку: право усіх країн на власний шлях розвитку на основі національних умов; рівність усіх країн як членів міжнародної спільноти, де жодна країна не повинна шукати гегемонії чи практикувати силову політику; розв'язання усіх конфліктів мирними засобами, де жодна країна не повинна звертатися до сили чи до загрози використання сили; розвиток співробітництва на основі рівності і взаємної вигоди держав в напрямку сприяння спільному розвитку і процвітання; спротив нерівноправній і дискримінаційній політиці, практиці й санкціям, що мають відношення до економіки й торгівлі (останнє положення можна розглядати в контексті дипломатичної блокади та економічних санкцій проти Китаю після подій на площі Тяньаньмень в червні 1989 р.). Важливе значення мало проголошення на з'їзді політики добросусідства і підтримання мирного оточення Китаю.

Загалом 1997 р. став для Китаю особливим та переломним з точки зору активізації його зовнішньої політики: в лютому помер «батько» китайських реформ Ден Сяопін, в липні Китай повернув суверенітет над Гонконгом, в цьому ж місяці розпочалася Азійська фінансово-економічна криза, яка призвела до створення в грудні саміту «АСЕАН+3», що започаткував регіональне співробітництво Китаю з АСЕАН, Японією і Республікою Кореєю в фінансовій, економічній, політичній сферах. Виступаючи на першому саміті лідерів держав Східної Азії в грудні 1997 р., президент Дзян Дземін говорив про можливість цих держав через власний розвиток і взаємну співпрацю створити модель економічного співробітництва країн і регіонів світу та відіграти важливу роль в просуванні «справедливого і раціонального нового міжнародного політичного і економічного порядку миру і стабільності» [13].

З 2005 р. Китай обстоює концепцію «гармонійного світу». Вперше її було сформульовано в промові президента Ху Цзінтао в ООН у вересні 2005 р., коли йшлося про прагнення Китаю «побудувати світ, де всі цивілізації гармонійно співіснують і доповнюють одна одну». З того часу її постійно пропагують китайські вчені, дипломати, політики. Про важливість побудови гармонійного світу йшлося на XVII з'їзді КПК (жовтень 2007 р.) та на саміті АТЕС (листопад 2007 р.). Концепцію створення «гармонійного світу, що характеризується постійним миром і спільним процвітанням», було включено як доповнення до Конституції КПК [14].

Важливу роль в конструюванні нового світового порядку Китай відводить країнам, які розвиваються, що складають більшість світу. В усіх документах, представлених Китаєм в ООН чи під час переговорів з іншими державами, йдеться про необхідність вирівнювання розриву в розвитку багатих країн Півночі й бідних країн Півдня. Адже це, в умовах зростання глобальної економічної взаємозалежності, буде мати позитивний ефект на економіку розвинутих країн: «якщо 2/3 світу будуть залишатися бідними, з ким же розвинуті країни будуть торгувати?» [15].

Незважаючи на успіхи Китаю, його лідери постійно підкреслюють, що він є країною, яка розвивається. На цьому неодноразово наголошував Ден Сяопін: «Китай завжди належатиме до Третього світу, і ця позиція є основою нашої зовнішньої політики. Це значить, що Китай, будучи бідною країною, належить до Третього світу..., що він ділить спільну долю з усіма країнами Третього світу і буде залишатися однією з них, навіть коли стане процвітаючим і могутнім, бо Китай ніколи не шукатиме гегемонії, не погрожуватиме іншим, але завжди буде на боці Третього світу» [16]. Вирішення проблеми «Північ-Південь» (країни Півночі стають все багатшими, а країни Півдня – все біднішими) він бачив не лише в діалозі між Північчю і Півднем, але передусім в співробітництві між країнами Третього світу (Південь-Південь).

Така позиція, а також суттєвий внесок КНР в розвиток країн Африки, Азії, Латинської Америки за останні 10-20 років завдяки перетворенню на рушійну силу глобального й регіонального економічного розвитку, активній інвестиційній політиці (прямі інвести-

ції, кредити, гранти, допомога) на умовах, вигідних для країн-одержувачів, співзвучність позиції Китаю і країн глобального Півдня з багатьох політичних питань, включаючи суверенітет, демократію і права людини, дозволяє Китаю розраховувати на солідарність, «колективний голос» країн, які розвиваються, в багатосторонніх інституціях, включаючи ООН. Тож в разі реформування цих інституцій Китай та інші країни – прибічники багатопольярного світу отримають в них переважаючий вплив і зможуть реалізувати своє бачення «гармонійного світу».

Як відзначає американський журнал «Foreign Policy», впродовж останніх 15 років, поки Захід не звертав особливої уваги, Пекін побудував коаліцію держав - переважно в Африці, які на міжнародних форумах голосуватимуть за китайські пропозиції. Вона нагадує блок держав, створений СРСР в роки холодної війни, але, на відміну від нього, сконцентрована на економічних питаннях і торгівельних перевагах. Тож Китай інвестує не лише в мінерали, нафту та інші природні ресурси країн глобального Півдня, але також в їх дипломатичну підтримку (в ООН, ВТО чи в інших міжнародних організаціях). Крім країн, обділених увагою Заходу, Пекін здобуває також симпатію країн, лояльних до Заходу. Згідно з інформацією Європейської ради із зовнішніх справ, підтримка позиції Китаю з прав людини в ООН підвищилася з 50% в 2000 р. до 74% в 2008 р., тобто на 41 країну [17].

Процес формування нового світового порядку, який просуває Китай, прискорився в результаті глобальної кризи 2008-2009 рр. За нашими спостереженнями, в його основі - не регіоналізм на основі цивілізаційної єдності (за С.Хантінгтоном) (тим більше, що Східна Азія є регіоном кількох цивілізацій), а реформування і посилення впливу глобальних інституцій, до яких входять країни, що розвиваються, передусім ООН. Нові глобальні умови, які закріпила фінансово-економічна криза, зростання впливу Китаю в глобальній економіці й фінансах, в регіональній і глобальній політиці, значно збільшили кількість прибічників Китаю. Оскільки більшість світу складають країни, які розвиваються, здобуття Китаєм лідерства в боротьбі ідей і цінностей може мати вирішальний вплив на конструювання «пост-американського» світу.

Література

1. Human Rights. Views of Dr Mahathir Mohamad. – Melaka, Malaysia: World Youth Foundation, 1999. – 200 p. – P.52-53, 93-95.
2. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order. – London, New York: Touchstone books, 1997. – 367 p. – P.156.
3. Кальвакоресси П. Мировая политика после 1945 года: В 2 кн. – М.: Международные отношения, 2000. - Кн.1. - С.192-193.
4. Kissinger, Henry. Does America Need a Foreign Policy. Toward Diplomacy for the 21 Century. – N.Y., 2001. – 350 p. – P.21.
5. Ramo, Joshua Cooper. The Age of Unthinkable. Why the New World Disorder Constantly Surprises Us and What We Can Do about it. – New York, Boston, London: Back Bay Books, 2009. – 285 p. – P.67-73.
6. Закария Ф. Постамериканский мир. – М.: Европа, 2009. – 277 с. – С.58.
7. The Sino-Soviet Joint Communiqué of 18 May 1989 // China. Facts & Figures Annual Handbook. Ed. by Charles E.Greer. V.13. 1990. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1990. – 379 p. - P.66.
8. Chinese Foreign Affairs Minister on World Affairs, 1992 // China. Facts & Figures Annual Handbook. Ed. by John D.Friske. V.17. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1993. – 462 p. – P.47.
9. Ibidem. – P.49.

10. Sino-Russian Joint Communiqué, signed by Chinese President Jiang Zemin and Russian President Boris Yeltsin, April 25, 1996 // *China. Facts & Figures Annual Handbook*. Ed. by James Mulvenon. V.21. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1997. – 392 p. – P.82.
11. Text of Jiang Zemin Speech to Russian Duma. Text of Sino Russian Joint Statement // *China. Facts & Figures Annual Handbook*. Ed. by James Mulvenon. V.23. – Breeze, Florida: Academic International Press, 1998. – 512 p. – P.176-177.
12. Backgrounder on PRC's Diplomacy // *China. Facts & Figures ...* V.23. Op.cit. – P.119-122.
13. Text of Jiang's Speech at East Asian Summit // *China. Facts & Figures...* V.23. Op.cit. – P.185.
14. Blanchard, Jean-Mark F. and Sujian Guo. Introduction. - P.1-19 // «Harmonious World» and China's New Foreign Policy. Edited by Sujian Guo and Jean-Mark F.Blanchard. – Lanham, MD.: Lexington Books, 2008. – 248 p. – P.1-19.
15. Backgrounder on PRC's Diplomacy. Op.cit. – P.120.
16. Safeguard World Peace and Ensure Domestic Development, May 29, 1984 // Deng Xiaoping. *Fundamental Issues in Present-day China*. - Oxford, New York, Beijing, Frankfurt, San Paolo, Sydney, Tokyo, Toronto: Pergamon Press, 1988 - P.46-47.
17. Halper, Stephan. Beijing's Coalition of the Willing // *Foreign Policy*. – 2010, July/August. – P.100-102. – P.100.